

*Сітко А. В.,**кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри англійської філології і перекладу
факультету лінгвістики та соціальних комунікацій
Національного авіаційного університету
<https://orcid.org/0000-0003-0071-038X>**Мішаєва А. Д.,**студентка кафедри англійської філології і перекладу
факультету лінгвістики та соціальних комунікацій
Національного авіаційного університету*

ВІДТВОРЕННЯ КАТЕГОРІЇ ЕКСПРЕСИВНОСТІ У ПЕРЕКЛАДІ МУЛЬТИПЛІКАЦІЙНИХ ФІЛЬМІВ

Анотація. Статтю присвячено питанню відтворення категорії експресивності під час перекладу мультиплікаційних фільмів з англійської мови українською. У статті пропонується розмежування термінів «експресивність», «експресія» та «емотивна лексика»; запропоновано доповнену класифікацію засобів експресивності мультиплікаційних фільмів та подано основні чинники, які необхідно враховувати під час вибору найоптимальніших способів передачі цих засобів.

Хоча експресивність як явище розглядалось здавна в межах багатьох різних наук та концепцій, як окрема категорія вона виділилась відносно нещодавно, а саме приблизно у сер. ХХ ст. Оскільки виділення експресивності як окремого пласту стилістичних засобів сталося пізніше за інші категорії мови, межі цього поняття залишаються доволі розпливчастими. У статті пропонується розглядати поняття «експресивність», «експресія» та «емотивна лексика» як окремі терміни, згідно з думкою більшості сучасних вчених-мовознавців. Особливу увагу у статті приділено концепціям, викладеним у роботах вітчизняних лінгвістів та вчених дотичних галузей, оскільки експресивність як явище є достатньо локальним для кожної окремої мови.

У статті також розглядається доцільність доповнення наявних класифікацій засобів реалізації експресії під час перекладу мультиплікаційних фільмів. Оскільки такі стрічки пропонуються кардинально інший спосіб донесення інформації на відміну від літератури, реалізація експресивності може набувати іншого характеру. Реалізація експресивності є складним процесом, уможливлений не лише вербальними засобами, але й також паравербальними та невербальними. Кіно, і зокрема мультиплікаційним фільмам, притаманні всі три ці пласти, здебільшого у комплексі.

З усім тим, навіть найякісніший продукт культури не гарантуватиме однозначну інтерпретацію глядачами. На сприйняття інформації, зокрема культурних продуктів, як кіно, впливають ряд чинників, серед яких вікова категорія цільової аудиторії, її мовна картина світу та особистісне сприйняття окремих людей. Ці, та ряд інших чинників, зокрема інтенсивність вихідної експресивності та доцільність її повного відтворення у перекладі, допустимість значних деформацій та різновид перекладу (дубляж, озвучка чи субтитри), розглядаються у цій статті.

Ключові слова: експресивність, експресія, емотивність, комунікація, перекладацькі трансформації, переклад, анімаційні фільми.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку суспільства, наукової та технічної думки рівень цікавості до перекладу та різноманітних питань, поєднаних з ним, зростає. Серед багатьох складних питань, які вивчає сучасне мовознавство, важливе місце посідають проблеми перекладу, оскільки процес перекладу не є простою заміною одиниць однієї мови одиницями іншої, а, навпаки, це складний процес, який містить цілу низку операцій, знання яких перекладачем є запорукою адекватного перекладу [1, с. 267]. Але варто відзначити, що далеко не всі аспекти перекладу як науки є однаково дослідженими. До таких малодосліджених питань варто віднести й аудіовізуальний переклад. Оскільки «аудіовізуальний переклад – це переклад мультимедійного тексту іншою мовою, основними способами побудови змісту аудіовізуального тексту є мова, малюнок, музика, колір і перспектива, а основними формами аудіовізуального перекладу – субтитрування і дублювання» [2, с. 119]. Наразі питання відтворення експресивності у перекладі кінематографічних продуктів не розкрито на достатньому рівні, хоча спостерігається значна кореляція між повнотою передачі інтенсивності експресивності та сприйняттям перекладеного продукту. Дискусійним залишається питання доцільності використання значних деформацій під час перекладу мультиплікаційних фільмів для дітей молодшого віку згідно з мовною картиною світу цільової аудиторії перекладу.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Українська мова пропонує ширший «інструментарій» творення експресивності порівняно з англійською, оскільки перша є синтетичною, а друга – аналітичною. Отже, доцільно спиратись саме на наукові праці українців. Тому в межах дослідження категорії експресивності та засобів її реалізації в українській мові проаналізовано роботи таких українських науковців як В. А. Чабаненка [3], П. Й. Горещького [4], М. А. Жовтобрюха [5], Н. І. Бойко [6], Л. П. Єфімова [7], А. С. Стадній [8] та О. О. Селіванової [9].

Мета статті полягає у дослідженні категорії експресивності як лінгвістичного явища та визначенні оптимальних

та адекватних способів її відтворення у роботі з кіноперекладом.

Експресивність є невіддільним елементом комунікації, оскільки функціонування мислення людини уможливлено поєднанням чуттєвого та раціонального тому людям притаманні набуті алгоритми сприйняття, реакції та відтворення експресивності. Як окрема категорія вона почала розглядатись відносно нещодавно. Через певні історичні чинники наразі зберігається проблема з визначенням «експресивності як поняття та його розмежування з дотичними» в межах галузі лінгвістики. Більшість сучасних лінгвістів вважаються експресивність ширшим терміном за «експресію», «емотивну лексику», «оцінність», тощо [6-9], хоча певний час ці поняття могли отожднюватись [3-5].

Найоптимальнішим у межах кіноперекладу можна вважати визначення «експресивності», запропоноване А. Стадній [8], що розглядала це поняття як складову конотата, яка охоплює емотивний мікрокомпонент (емоційне відображення дійсності), оцінний мікрокомпонент (суб'єктивне відображення дійсності), експресивний мікрокомпонент (інтенсифікатор) та стилістичний мікрокомпонент (що характеризує мовні ситуації). Вважається, що ці компоненти працюють лише невіддільно.

Коли мова йде про експресивність, важливо чітко розуміти, якими засобом вона реалізована. Як у мультиплікації для дітей молодшого віку, так і для дорослих засоби експресивності можуть комбінуватись у складні структури з різних планів мови: фонетичного, морфологічного, лексичного та синтаксичного [5]. Крім того, експресивність може творитись в межах контексту, без визначних вербальних чинників. Вважаємо за доцільне запропонувати класифікацію засобів реалізації експресивності у мультиплікаційних фільмах, яка є розширеною класифікацією Л. П. Єфімова.

Лексичні засоби. Лексичні одиниці, що виражають оцінку чи експресію щодо об'єкта повідомлення, а також утворюють певне враження про мовця. Це можуть бути розмовні слова, жаргонізми, сленг, вульгаризми, архаїзми, художні засоби, виражені лексичними одиницями, антоніми, синоніми, деякі вставні слова, деякі лексичні та фразеологічні неологізми, ідіоми тощо.

Морфологічні засоби. В українській мові це можуть бути афікси, які творять лексичні одиниці з сильним конотатом, а саме «пестливі» (-ечк-, -еньк-, -оньк-, -ець- і т.д.) та «згрубілі» (-ищ-, -иськ-, -юр-, -юг- і т.д.) суфікси, емоційно-оцінчні префікси (най-, щонай-, пре- і т.д.).

Лексико-морфологічні засоби. Зокрема йдеться про слова, які є унікальними для конкретного художнього твору, а саме індивідуальні неологізми, утворені через афіксацію чи усичення.

Синтаксичні засоби. Серед них засоби логічної сегментації речення: логічний наголос речення, розташування теми та реми повідомлення. Також мова йде про певні художні тропи (повтор, анафора, епіфора), інверсію та емпатичні синтаксичні конструкції, які у межах однієї стрічки можуть бути наскрізними й перетинатись з засобами, що творять контекстуальну експресивність.

Фонетичні засоби. Інтонація, логічні наголоси (виражені фонетично), тон, мелодика; деякі особливості мовлення, тривалі чи okazіональні (заїкання, запинки, гаркавість); різновиди комунікативних актів (крик, спів, шепотіння, вигуки тощо).

Засоби, що творять контекстуальну експресивність. Це засоби, які творять експресивність винятково у певних контекстах, наприклад, у межах одного художнього твору, або у межах однієї конкретної культури тощо.

У контексті передачі засобів реалізації експресивності під час перекладу мультиплікації важливу роль відіграють такі чинники як віковий ценз, інтенсивність вихідної експресивності, допустимість деформацій, мовна картина світу цільової аудиторії перекладу та різновид перекладу (дубляж, озвучка чи субтитри).

Віковий ценз значно впливає як на оригінал, так і на переклад мультиплікаційних фільмів. Так, М. Сітцева вважає, що діти молодшого віку, приблизно до 7–8 років, не здатні сприйняти навіть короткі мультиплікаційні стрічки, через недостатню психічну зрілість. Лише діти у віці 10–11 років і старше можуть переглядати повнометражні анімаційні фільми з достатнім рівнем розуміння [11]. Це породжує проблему доцільності навмисного спрощення оригіналу у випадку, якщо віковий ценз мультфільму невисокий, як от 0+.

Щодо **допустимості деформацій у перекладі**, деякі дослідники зауважують, що переклад дитячих творів, що близький до оригіналу не завжди доцільний [12]. Наприклад, вважається, що невіддале відтворення засобів лексичної негативної експресивності, а саме вульгаризмів, може спричинити шкідливий вплив на розвиток дітей молодшого віку і у таких випадках пропонується здійснювати перекладацьку деформацію не лише оригінальної форми, але і змісту. Важко сказати, чи це однозначно вдала думка, проте дослідження показують, що деформації можуть посприяти підвищенню емоційності тексту. Тобто допускаються ситуації, коли перекладачеві дійсно варто звернутись до перекладацьких деформацій і, у разі втрати експресивної складової оригіналу, компенсувати її додаванням експресивності в оптимальному моменті. Зокрема, сильна експресивність характерна лексичним засобам, які перекладач генерує, використовуючи стратегію перекладу одомашнення, оскільки у такому випадку переклад корелює з **мовною картиною світу** глядачів.

Мовне середовище, у якому зростає людина, продукує вироблення сталих асоціативних мереж, тобто в межах окремого культурного контексту людям будуть притаманні спільні асоціативні ряди, що породжені стихійним чи навмисним поширенням певних культурних елементів. Ці асоціативні мережі творять мовну картину світу або ж мовну особистість людини [14].

Мовна особистість формується під час взаємодії людини зі світом і складається як із колективних асоціативних мереж, так і з тих, що були набуті в межах особистісного досвіду. Отже, чинники, які впливають на мовну особистість можна умовно розділити на «універсальні» для певних груп людей та «індивідуальні». До перших належать соціокультурні (зокрема етнолінгвістичні) фактори, в той час як індивідуальні чинники складають віросповідання, рівень та якість освіти, соціальний прошарок, рівень заможності, набутий досвід та набір індивідуальних рис людини.

Оскільки кіномистецтво є якісним засобом інтернаціонального культурного обміну, а глобалізація посприяла монополістичному поширенню стрічок з певними тенденціями, це породило і досі породжує широкий пласт спільних асоціативних мереж та цінностей, проте не зачіпає локальні мовні особистості, бо такі стрічки локалізуються для більшості країн.

Однак український контекст має свої складнощі. Так, дослідниця внутрішнього лексику дитини А. Акуленко виявила, що у білінгвальних дітей, які володіють українською та російською мовою, різняться показники внутрішнього лексику, залежно від мови спілкування у побуті [10]. Тобто навіть в межах одного культурного простору типові асоціативні мережі можуть різнитися, що є важливим впливом на культурницьку сферу держави, оскільки переклад так само є націєтворчим чинником.

Загалом український кінопереклад зокрема дубляж, має репутацію винятково якісного. Частковим поясненням цього явища може бути поширене використання одомашнення та деформацій. Обидві ці стратегії у більшості випадків посилюють експресивність, тобто в певному сенсі можна вважати, що інтенсивніша експресивність твору сприяє його позитивному сприйняттю цільовою аудиторією.

Підтвердженням цього може слугувати переклад анімаційного фільму "The Secret Life of Pets" [15] від студії Le Doyen у 2016 році [16], який отримав винятково позитивні відгуки з боку українських глядачів. Хоча оригінал мультфільму насичений експресивністю різних рівнів, його український дубляж вирізняється винятково підвищеною експресивністю. З 218 проаналізованих випадків експресивності оригіналу понад 40% були інтенсифіковані у перекладі. Перекладачі у абсолютній більшості випадків трималися стратегії одомашнення, застосовували деформації з метою «підлаштування» перекладу під мікросесвіт стрічки та додавали багато «українського» до мультфільму.

Серед прикладів підлаштування під мікросесвіт мультфільму можна запропонувати такий:

"And as your friend, I got to be honest with you, I don't care about you or your problems." [15]. – «І як твої друг я скажу тобі чесно. На твої проблеми мені шерстю набекати» [16]. Оригінал у цьому випадку нейтральний, в той час як у перекладі вживається контекстуальна та лексична експресивність, оскільки цю репліку промовляє персонаж-кішка. Експресивність у цьому випадку значно підвищена за допомогою деформації оригінального змісту.

Ще один приклад, який ілюструє додавання елементів асоціативних мереж, притаманних українцям та підсилення експресивності:

"Remember me!" [15]. – «Пом'яніть незлим тихим...!» [16]. Додавання загальнозрозумілої алюзії на поезію українського поета Тараса Шевченка додає інтенсивну експресивність у цьому випадку. У цьому випадку додавання радше недоречно з точки зору якості перекладу, проте суб'єктивно це потенційно чинник позитивного впливу на кінцевий переклад.

Часом деформації можуть бути цілком допустимими, як у прикладах вище, проте наступний уривок є прикладом невдалого додавання експресивності через перекладацьку деформацію:

«Одяг з Європи» [16]. Цей приклад навіть важко назвати перекладом, оскільки в оригіналі немає репліки, яка б відповідала їй. У сцені, де перекладачі вирішили помістити цей контекстуально-експресивний вираз, кадр наводиться на вивіску крамниці вживаного одягу. Текст на вивісці англійською. Це надто очевидне та недоцільне викривлення оригіналу. Відомо, що у випадку застосування деформації, перекладач повинен обґрунтувати її доцільність, що у цьому фрагменті видається

неможливим, інакше як виправдати її додаванням моменту гумору та задія посилення експресивності, проте очевидної необхідності у цьому випадку немає.

Загалом у дубляжі цього мультфільму близько 30% проаналізованих випадків відтворення експресивності цілком успішно перекладені. У більш ніж 40% випадків експресивність була додана (у близько 12% випадків – за допомогою реалій мікросесвіту та у близько 15% випадків – за допомогою асоціацій, притаманних українському культурному простору). Якщо враховувати кількість позитивних відгуків реципієнтів щодо цього дубляжу, можна припустити, що рівень відтворення експресивності корелює з враженням від продукту. У цьому випадку висока експресивність спричиняє високе схвалення з боку цільової аудиторії, хоча питання, чи доцільна така кількість додавання та деформацій все ще дискусійне.

Висновки та перспективи до подальших досліджень. Саме з вищезазначених причин тема потребує додаткових напрацювань. Бачимо, що хоча науковці дійшли певного консенсусу щодо виокремлення поняття «експресивність як явище», проте чіткіше розмежування для кожної з підгалузей лінгвістики дозволило б уникнути нерипущимості багатозначності терміну. Також важливим залишається доопрацювання підходящих для роботи з кіноперекладом класифікацій засобів реалізації експресивності, категорії яких би дозволили якісніше працювати з перекладами фільмів.

Хоча помічена кореляція між рівнем експресивності та прихильністю глядачів до перекладу, було б доречно розвинути дискурс щодо доцільності використання необґрунтованих чи недостатньо обґрунтованих деформацій. Відомо, що показником якості перекладу є і його точність щодо оригіналу. Деформації викривляють оригінальний зміст, а тому змінюють лейтмотив оригіналу. Важливо пам'ятати, що робота перекладачів, перш за все, полягає у якісному відтворенні оригіналу, а не його деформуванні, хай навіть і з найкращих міркувань.

Література:

1. Сітко А.В. Проблема відтворення граматичної семантики інтерогазивних засобами цільової мови. *Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики*. К.: Логос, 2012. Вип. 22. С. 267-274.
2. Пушина В., Сітко А. Особливості аудіовізуального перекладу. *Фаховий та художній переклад: теорія, методологія, практика: збірник наукових праць / за заг. ред. А.Г. Гудманяна, С.І. Сидоренка* (Київ, 3-4 квітня, 2020). К.: Аграр Медіа Груп, 2020. С. 119-124.
3. Чабаненко В. А. Основи мовної експресії [Текст]. К.: Вища школа, 1984. 165 с.
4. Горьцький П. Й. Історія української лексикографії. АН УРСР, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні. Київ: Вид-во АН УРСР, 1963. 241 с.
5. Жовтобрюх М. А., Кулик Б. М. Курс сучасної української літературної мови: [у 2 ч.], 1965. Ч. 1: підруч. для ф-тів мови і л-ри пед. ін-тів. Вид. 3-тє. 422 с.
6. Бойко Н. І. Українська експресивна лексика: семантичний, лексико-графічний і функціональний аспекти: монографія. ТОВ «Видавництво «Ас-пект-Поліграф». Ніжин, 2005. 552 с.
7. Сфімов Л. П. Стилїстика англійської мови. [англ.]: Навчальний посібник для ВНЗ Нова Книга. 240 с.
8. Стадній А.С., Зозуля І.Є. Морфологічний спосіб творення конотативних значень дієслів у мові ЗМІ початку ХХІ ст. Сучасні аспекти науки: II-ий том колективної монографії / за ред. Є.О. Романенка, І.В. Жукової. Київ; Братислава: ФОП КАНДИБА Т.П., 2020. 211 – 222.

9. Селіванова О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. Полтава : Довкілля. К., 2006. 716 с.
10. Акуленко А. А. Параметри внутрішнього лексикону дитини шкільного віку : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 К., 2007. 21 с.
11. Сітцева М. В. Психологічні проблеми та ризики перегляду дітьми мультиплікації. Педагогічна освіта : Теорія і практика. Психологія. Педагогіка : зб. наук. праць. 2013. № 19. С. 109–112.
12. Гриценко М. В. Деформації мовних норм у перекладі дитячої літератури. Мовні і концептуальні картини світу, Вип. 36. Київ, 2011. С. 232–237.
13. Ворон А. О. Теоретичні засади формування мовної особистості засобами іноземної мови [Електрон. ресурс], Режим доступу: http://www.psyh.kiev.ua/Ворон_А.О.
14. Bally Ch. Le langage et la vie, linguistique générale et stylistique, mécanisme de l'expression linguistique, langage transmis et langage acquis / Ch. Bally // Troisième édition augmentée. Genève : Droz, 1965. 165 p.
15. The Secret Life of Pets. Directed by Chris Renaud. Illumination Entertainment, Universal Pictures, 2016. URL: <https://www.netflix.com/Kids?jbv=80095314>
16. Секрети домашніх тварин. Реж. Кріс Рено. Кінокомпанія Illumination Entertainment, Universal Pictures. Переклад та дубляж українською студії «Le Doyen», 2016. URL: <https://www.netflix.com/Kids?jbv=80095314>

Sitko A., Mishaieva A. Rendering the category of expressiveness in the translation of animated films

Summary. The article highlights the issue of the category of expressiveness in the translation of animated films from English into Ukrainian. A distinction between the terms “expressiveness”, “expression” and “emotive vocabulary” is determined in the article. The extended expressiveness means of the animated films classification is distinguished as well as the main factors that should be taken into account when choosing the most optimal ways of conveying these means have been studied.

Although expressiveness as a phenomenon has been long considered within the framework of many different sciences and concepts. It has been recently distinguished as a separate category relatively, namely in the mid-twentieth century. Since the allocation of expressiveness as a separate layer of stylistic means occurred later than other categories of language, the boundaries of this concept remain rather vague. The article offers to consider the concepts of “expressiveness”, “expression” and “emotive vocabulary” as single notions due to the opinion of the most modern linguists. The article pays special attention to the concepts set forth in the works of Ukrainian linguists and scholars of the related fields, since expressiveness as a phenomenon is quite local to each individual language.

The article also considers the expediency of supplementing the existing classifications of expressiveness means in the translation of animated films. Since such films offer a fundamentally different way of conveying information as opposed to literature, the expressiveness realization can take on a different character. The expressiveness realization is a complex process, made possible not only by verbal means, but also by paraverbal and non-verbal ones. Cinema and animated films in particular are characterized by all three of these layers, mostly in combination.

Nevertheless, even the highest quality cultural product does not guarantee an unambiguous interpretation by the audience. The perception of information, including cultural products such as movies is influenced by a number of factors, including the age group of the target audience, its language image of the world and the personal perception of individuals. These and a number of other factors, including the intensity of the original expressiveness and the expediency of its full rendering in translation, the admissibility of significant deformations, and the type of translation (dubbing, voice-over, or subtitles) are discussed in this article.

Key words: expressiveness, expression, emotionality, emotional attitude, communication, transformations, translation, animated movie, animated film.